

RĪGĀ

2023. gada 6. februārī
Nr. 1-23/16

Tieslietu ministrijai
Paziņošanai e-adresē

Finanšu ministrijai
Paziņošanai e-adresē

Latvijas Bankai
Paziņošanai e-adresē

Informācijai:
**Saeimas Budžeta un finanšu
(nodokļu) komisijai**
Paziņošanai e-adresē

Saeimas Juridiskai komisijai
Paziņošanai e-adresē

Par mantošanu kontā esošajiem līdzekļiem un kontu informāciju

Latvijas Finanšu nozares asociācija (turpmāk – Asociācija) pārstāv finanšu iestādes un saistīto tehnoloģiju jomas uzņēmumus, kā arī kredītiestādes, kas pēc aktīviem veido vairāk nekā 90% Latvijas tirgus. Kredītiestādes saviem klientiem piedāvā noguldījumus un kredītēšanas pakalpojumus.

Kredītiestādes pienākumi pret klientu nebeidzas ar klienta – fiziskas personas – nāvi vai juridiskas personas darbības izbeigšanu. Pēc attiecīgā fakta iestāšanās ir svarīgi, ka normatīvie akti paredz sabiedrības un personu interesēm atbilstošu risinājumu.

Attiecībā uz juridiskām personām pēdējo gadu laikā veikts apjomīgs darbs. Naudu, kas palikusi pēc juridisko personu likvidācijas un nav izņemta no konta, ievērojot likumā noteikto kārtību, nododot valstij kā tai piekrītošu. Likumu grozījumi ļāvuši valsts budžetā pēdējo gadu laikā ieskaitīt nevienam nepiederošus vairākus miljonus eiro.

Savukārt attiecībā uz fiziskajām personām pastāv virkne neatrisinātu problēmu. Pirmkārt, mantojuma lietu skaits attiecībā pret mirušo personu skaitu ir niecīgs. Pēc nāves vairāku tūkstošu personu kontos paliek nelieli naudas līdzekļu atlikumi, jo mantojuma lietas uzsākšana mantiniekiem ir neracionāla. Otrkārt, mirušās personas radinieki praksē (nevis saskaņā ar likuma burtu) nevar operatīvi noskaidrot, cik personai kontā ir naudas un kādas ir tās kredītsaistības, lai pamatoti izvērtētu, vai pieņemt mantojumu. Treškārt, ja mirušās personas kontā ir atlikuši naudas līdzekļi, tad tie neatliekami izmantojami bērnu rīkošanai. Ceturtkārt, pastāv praktiskas neskaidrības par citu valstu notāru informācijas pieprasījumu apstrādi. Asociācija vienlaikus vēlas vērst uzmanību arī uz turpmāk norādītām situācijām. Piemēram, gadījumos, kad darījuma attiecības ar klientu tiek izbeigtas vienpusēji no kredītiestādes puses, klientiem neizņemot kontos esošos naudas līdzekļus, kā arī ar prasījuma tiesību noilgumu saistītos jautājumus.

Asociācija lūdz atbildīgajām iestādēm sākt darbu pie praktisku risinājumu atrašanās Kredītiestāžu likumā un citos normatīvajos aktos, lai novērstu turpmāk norādītās problēmas. Vienlaikus Asociācija piedāvā izvērtēšanai tās jau izstrādātos sākotnējos priekšlikumus, kas vērsti uz mantojumu tiesību aktuālo problēmu risināšanu.

1. Atlikumi slēgtos kontos

Lai arī no Asociācijas puses rosinātās diskusijas notiek jau sen, risinājums jautājumam joprojām nav rasts. Mūsaprāt, tas pieļauj arī negodīgu rīcību. Proti, gadījumos, kad darījuma attiecības ar klientu tiek izbeigtas vienpusēji no kredītiestādes puses, klienti ne vienmēr izņem kontos esošo naudu. Bieži tie to nevēlas vai arī viņiem nav neviena cita konta ne Latvijā, ne pat ārpus tās. Kopumā tas var liecināt par iespējamu negodīgu rīcību un ir papildus izpētes vērtā situācija.

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likuma 43.panta otrā daļa imperatīvi nosaka, ka klienta kontu slēdz. Rezultātā automātiski Kontu reģistrā – valsts informācijas sistēmā – šis konts vairs nav aktīvs, bet nauda no tā tiek ieskaitīta uz kredītiestādes vārda atvērtā tehniskā kontā. Šajā kontā esošos līdzekļus nevar konstatēt nedz Valsts ieņēmumu dienests, nedz Finanšu izlūkošanas dienests, nedz tiesu izpildītāji, nedz izmeklētāji piedziņas, iesaldēšanas vai aresta vajadzībām. **Lai to risinātu, jāparedz, ka konts netiek slēgts, bet tiek tikai bloķēts, vai Kontu reģistrā jāievieš pazīme – konts slēgts ar atlikumu.**

2. 60 gadu noilgums

Kredītiestāžu likuma 71.pants noteic, ka klients zaudē prasījuma tiesības pret kredītiestādi, ja 60 gadu laikā nav veikti nekādi darījumi ar tā noguldījumu. Maksājumu kontam tā ir diena, kad klienta uzdevumā veikts pēdējais darījums ar šo noguldījumu. Pēc 60 gadiem naudu ieskaita kredītiestādes ienākumos.

Aizvien vairāk ir gadījumu, kad klienti, atstājot kontos nelielus atlikumus, darījumus neveic, bet sadarbību arī neizbeidz. Tā rezultātā kredītiestādei ilgstoši jāuzglabā dati par šo klientu, jo prasījuma tiesības noilgst tikai 60 gadu laikā. Šajā laikā no kontā esošajiem līdzekļiem tiek iekasētas standarta komisijas maksas. Lai to novērstu, kredītiestādes pēc noteiktu kritēriju iestāšanās kontu slēdz, naudu pārceļot uz tehniskajiem kontiem. Tomēr tas nerisina jautājumu par ilgstošu klientu datu uzglabāšanu.

Veicot vairāku valstu likumu analīzi, secināms, ka 60 gadu termiņš pastāv tikai Šveicē, un arī tikai pastāvot papildu nosacījumiem. Citās valstīs ir reglamentēta klientu informēšanas kārtība un termiņi ir no 3 – 15 gadiem. Salīdzinājumam, Noguldījumu garantiju fonda likums paredz 5 gadu noilguma termiņu, ja kredītiestāde kļuvusi maksātnespējīga.

Lai iepriekšminēto risinātu, jāparedz īsāks noilguma termiņš, atgādināšanas process un naudas līdzekļu piekritība valstij pamatbudžetā vai Noguldījumu garantiju fondam.

Šāds risinājums arī saskan ar Ministru kabineta iesniegto likumprojektu, kas paredz risināt noilguma termiņus maksātnespējīgas kredītiestādes kreditoru prasījumu noilgumam (likumprojekts Nr. 103/Lp14), ko Asociācija atbalsta kā proporcionālu risinājumu, lai sakārtotu noilguma termiņus.

3. Informācijas iegūšana un aprīte

Kredītiestāžu likuma 63.panta pirmās daļas 13.punkts noteic, ka notārs ir tiesīgs iegūt informāciju par mirušās personas konta stāvokli, vedot mantojuma lietu. Minētā likuma 62.panta 4.² daļa paredz, ka iegūt attiecīgo informāciju var arī mantinieks, mantojuma masas aizgādnieks vai testamenta izpildītājs. Praksē tomēr šīs tiesību normas nerisina divas nozīmīgas situācijas.

Pirmkārt, ja vien mantojums nav ievērojams, kā tas ir lielākajā daļā gadījumu, mirušās personas tuvinieki vēlas noskaidrot, vai kontā vispār ir nauda, lai domātu, vai ir vērts sākt mantošanas procesu. Šobrīd likums viņiem neļauj to noskaidrot, jo viņiem nav formāla

juridiska statusa, ko iegūst, ja uzsāk mantojuma procesu. Vispārīgās datu aizsardzības regulas preambulas 27.punkts noteica, ka regulu nepiemēro mirušu personu personas datiem.

Līdz ar to nebūtu nekādu juridisku šķēršļu paredzēt, ka **persona, kas var uzrādīt klienta miršanas apliecību vai jebkurš lejupejšais vai augšupējais radnieks drīkstētu noskaidrot vismaz konta atlikumu** (neskarot konta pārskatu, jo tas var saturēt citu personu datus).

Minētā kārtība būtu nozīmīga arī kredīta saistību noskaidrošanai. Gadā vidēji mirst apmēram 0,3 – 0.5% kredītņēmēju, kuriem ir izsniegti atšķirīgi kredītu veidi. Aktīvas saistības ir jāturpina nekavējoties, tomēr likums šādas iespējas nekavējoties iegūt informāciju paredz tikai tad, ja ir iecelts mantojuma masas aizgādnieks. Tas praksē darbojas, ja mantojuma apmērs ir pietiekami liels, un līdz ar to praksē tas neaptver lielāko daļu gadījumu.

Otrkārt, aizvien vairāk Latvijas iedzīvotāju daļu savas dzīves pavada ārpus Latvijas. Viņiem ir konti Latvijas kredītiestādēs. Gadījumā, ja mantojuma lieta tiek uzsākta citā Eiropas Savienības dalībvalstī, praksē nav skaidrs, vai citas dalībvalsts zvērināts notārs ir tā persona, kuras tiesības reglamentētas Kredītiestāžu likuma 63.panta pirmās daļas 13.punktā. Par ziņu neatļautu izpaušanu paredzēta kriminālatbildība, tāpēc kredītiestādes ir piesardzīgas paplašinātā tiesību normas interpretācijā.

Pēc Asociācijas ieskatiem, **pārrobežu notāru darbību vajadzētu noregulēt nepārprotami, kā arī precīzi definējot to, vai Eiropas Savienības ietvaros dalībvalsts notāra pieprasījumus tiek apstrādāts saskaņā ar tiesiskās palīdzības līgumiem (viena procedūra) vai saskaņā ar Regulu Nr. 650/2012** par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi. Šis jautājums kredītiestāžu praksē nav vienveidīgi risināts, ņemot vērā arī to, ka no regulas teksta to nevar nepārprotami secināt, kas var radīt nepamatotus un liekus administratīvos šķēršļus mantiniekiem.

4. Rīkojums par naudas līdzekļu sadali

Šobrīd mantojuma apliecībā, ja mantojuma lieta tiek ieviesta, vairāku mantinieku gadījumā notārs norāda daļas, cik katram mantiniekam pienākas. Praksē, kredītiestādei kontā esošie līdzekļi ir jāpārrēķina un jāsadala. Ne vienmēr mantinieki ierodas vienā laikā, ir gadījumi, kad tie pat neierodas. Turpmāk likums arī paredzēs pēdējā centa dališanas kārtību. Tomēr, iespējams, šo procesu varētu vienkāršot tā, lai mantiniekiem nav divas reizes jāierodas risināt līdzīgu jautājumu. Proti, notāram turpmāk būtu tiesības kredītiestādei uzreiz dot rīkojumu par naudas līdzekļu izmaksu atbilstoši informācijai, ko tas iegūst no kredītiestādes un mantojuma apliecībā norādītajam. Tas būtiski mazinātu administratīvo slogu mantiniekiem. Sarunās jāpanāk labākais risinājums, lai notāram būtu pieejama informācija par konta atlikumu, kas ir izmaksājams rīkojuma došanas brīdī.

5. Vienkāršotā mantošana

Kā jau minēts vēstules ievadā, mantojuma masas apmērs bieži vien ir niecīgs. Potenciālie mantinieki pat nezina, ka mirušai personai ir konts kredītiestādē vai, ja to rīcībā ir informācija par kontu, mantinieki nezina, naudas atlikumu kontā. Pat, ja tas tiktu noskaidrots, nauda būtu rīkošanai nepieciešama uzreiz vai tās apmērs ir tāds, ka mantojuma lietas vešana ir pārāk dārga, salīdzinot ar konta atlikumu.

Asociācija apzinās, ka mantojuma tiesību teorijā tiek atzīts, ka nav pamatoti samazināt mantojuma masas apmēru ar speciāliem gadījumiem, kad kādi aktīvi tiek nodalīti un izslēgti no tās. Tomēr tiesībām ir jābūt arī praktiski pietuvinātām reālās dzīves situācijām, nevis jākalpo teorijas pašas pastāvēšanai. Praksē novērojam, ka daļu naudas no kontiem mēdz izņemt personas tuvākie radnieki īsi pēc personas nāves, ja kontam ir piesaistīta maksājuma karte. Strikti juridiski šāda rīcība nav korekta, lai gan praksē šādi gadījumi mēdz notikt, un par to var tikt iesniegta informācija tiesībaizsardzības iestādēm, ja būtu aizdomas par ļaunprātīgu rīcību (piemēram, sūdība no radiniekiem).

Pēc mūsu ieskatiem, būtu saprātīgi veidot pieeju, ka vienā kredītiestādē visu konta atlikumi, ja tie nepārsniedz, piemēram, vienu minimālo mēneša darba algu, būtu “mantojami”

bez mantojuma lietas, līdzīgi kā tas likumos ir noteikts par apdrošināšanas atlīdzību vai privātajiem pensiju fondiem. Piemēram, **konta īpašnieks varētu norādīt, ka īsā laikā pēc klienta nāves šo naudu var izņemt konta īpašnieka norādītā persona (vai personas), bet, ja tā nav norādīta, - persona, kas uzņēmusies apbedīšanu** (jēdziens, kas tiek lietots sociālās drošības jomas likumos par izmaksām no valsts budžeta). Ja tas netiek darīts, nauda piekrīt mantojuma masai (mantiniekiem vai bezmantinieku manta, ko pārņem valsts).

6. Mantošanas jomas reforma - principi

Asociācija jau iepriekš paudusi Tieslietu ministrijai, ka atbalsta mantojuma tiesību reformas pieeju, kāda jau vairākus gadus tiek izstrādāta un drīz tiks iesniegta izskatīšanai Ministru kabinetā. Šajā vēstulē minētie jautājumi ir ne tikai Tieslietu ministrijas kompetencē, un lielākoties neskar Civillikuma regulējumu. Mantojuma lietas ievēd maz, un tas parāda, ka likums neatbilst faktiskās dzīves vajadzībām.

Jaunās mantojuma tiesību reformas jaunais koncepts, kas paredz, ka mantinieki atbild mantojuma masas apmērā (pēc līdzības ar inventāra tiesību), ir atbalstāms, ieviešot dažādus kompensējošus mehānismus, piemēram, lai mazināt ļaunprātīgu rīcību mantojuma saraksta sastādīšanā un vērtības norādīšanā.

Analizējot jauno mantojuma tiesību reformu, ir atbalstāmi, ka mantojumu nevar pieņemt ar mantas ņemšanu faktiskā valdījumā, tomēr mantojuma pieņemšanas automātiskums, kā tas ir Igaunijā, arī nav paredzēts. Tādēļ daudzu fizisko personu manta paliek neskaidrā tiesiskajā stāvoklī. Teorētiski kreditors (t.sk. nodokļu administrācija) varētu uzsākt mantojuma lietu mantinieku vietā, lai saņemtu bezmantinieku mantas konstatējošu dokumentu, tomēr šis process ne vienmēr ir motivējošs, jo nav skaidri paredzams, vai pēc ieguldītajām pūlēm un veiktajām izmaksām būs sasniegts izdevīgs rezultāts. Lai arī teorijas atziņas šādam pieļāvumam Latvijā runā pretim, iespējams, arī fizisko personu gadījumā likumā būtu skaidri jānosaka, ka personas manta kļūst par bezmantinieka mantu, ja noteiktā laikā ar mantojumu nav darīts nekas (nav izrādīta nevienas personas interese).

7. Secinājumi

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka cilvēka cieņa ir jāsargā arī pēc cilvēka nāves (lieta Nr. 2018-08-03, sprieduma 11.punkts). Asociācija aicina atbildīgās iestādēs iepriekš vēstules tekstā analizētos iedzīvotājiem un kredītiestādēm ikdienā svarīgos jautājumus, risināt neatliekot tos uz ilgāku laiku.

Asociācijas ieskatā ir svarīgi, ka valstī pastāv skaidra sistēma, kas nosaka pieeju kontos palikušiem naudas līdzekļiem, jo tie vai nu tiek faktiski pamesti, vai persona ir mirusi. Turklāt bieži vien tās ir nenozīmīgas naudas summas, kuru glabāšana, saistīto datu apstrāde un ieskaitīšana kredītiestāžu ienākumos pēc 60 gadiem ir ne tikai juridiski neskaidra, bet arī nav labākais risinājums sabiedrības interesēs. Tādēļ lūdzam iestādēm rast labāko kopējo sadarbības formātu, lai, ņemot vērā mantojuma tiesību politikas atrašanos Tieslietu ministrijas kompetencē, bet Kredītiestāžu likuma - Finanšu ministrijas, risinājums paliktu starp divu ministriju kompetences sadalījumu. Asociācija pauž apņēmību aktīvu iesaistīties risinājumu sagatavošanā.

Ar cieņu

valdes priekšsēdētāja

Sanita Bajāre

ŠIS DOKUMENTS IR ELEKTRONISKI PARAKSTĪTS AR
DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA ZĪMOGU

Edgars Pastars, edgars.pastars@financelatvia.eu